

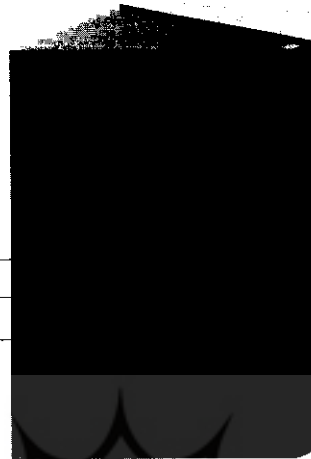

آداب العرب و الشجاعه و تاريخ نگاری

• علی کردی

■ آداب الحرب و الشجاعه

■ فخر مدبر

آثار تاریخی و متون ادبی قرن ۶
و ۷ هجری غالباً متکلفانه و دارای
مصنوعات ادبی است. اما آداب الحرب
و الشجاعه، با نثری سلیس و روان و
شیرین، از دیگر آثار این دوره ممتاز
گشته است

آداب الحرب و الشجاعه کتابی است تاریخی در آیین
پادشاهی و کشورداری و شیوه‌های نبرد و آراستن سپاه که در
نوع خود در حوزه کتب تاریخی کم‌نظیر است.
در این کتاب نظامی، راه‌های دستیابی به پیروزی، شناخت
انواع اسب‌های گوناگون و اندرز به پادشاهان در زمینه‌های یاد
شده را به نثر شیوایی به زبان فارسی مشاهده می‌کنیم. این کتاب
توسط مبارکشاه یا فخر مدبر به رشته تحریر درآمده است.

فخر مدبر کیست؟

خلیفه عباسی (۶۲۳-۶۴۰ ه.ق.) به ناصرالمؤمنین لقب یافت.
تاریخ قوت فخر مدبر معلوم نیست و برخی چون دنیسون رس
(Denison Ross) او را با فخرالدین مبارکشاه شاعر و سخنور
دوره غزنوی اشتباه گرفته‌اند. علاوه بر آداب الحرب و الشجاعه،
آثار دیگری از فخر مدبر به جای مانده است که می‌توان به
بحرالانسباب و آداب الملوک و کفایة الملوک اشاره کرد. کتاب
اول را به قطب‌الدین آپیک از سلاطین هند تقدیم کرده است.
این کتاب علاوه بر نسب شریف پیامبر اکرم، ۱۳۵ شجره دیگر
را که مربوط به یاران آن حضرت، مهاجر و انصار، پیامبرانی که
قصه آنان در قرآن آمده است، ملوک عرب و شام و یمنی و
حجاز، شعرای جاهلیت و اسلام و... می‌باشد، به رشته تحریر
در آورده است. از کتاب دوم هم یک نسخه در کتابخانه دیوان
هند موجود است.

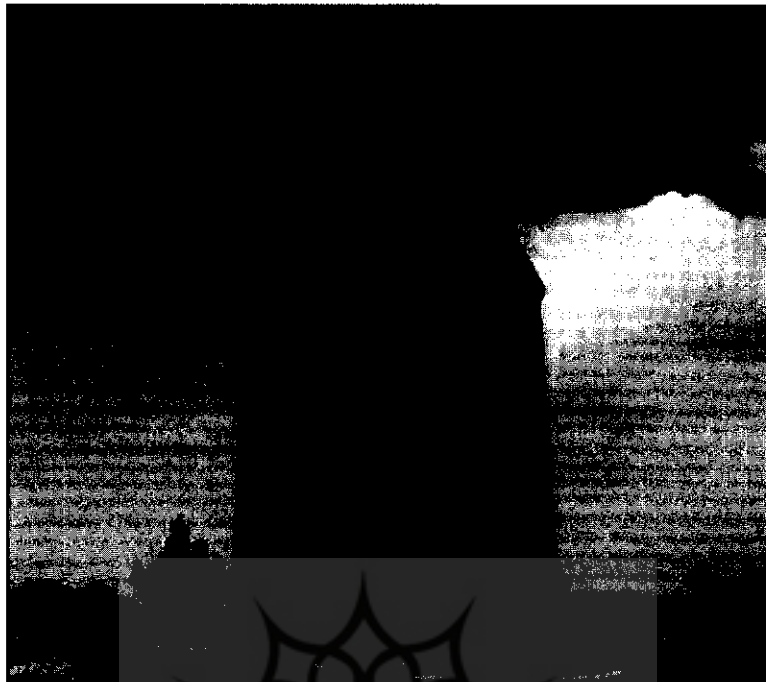
محمدبن منصوربن سعید ملقب به مبارکشاه و معروف به فخر
مدبر است که کتاب آداب الحرب و الشجاعه را بین سال‌های ۶۲۶
و ۶۲۷ ه.ق. به رشته تحریر درآورده است. همانگونه که خود در
کتاب مذکور نوشته است، نسب وی با دوازده واسطه به ابوبکر،
اولین خلیفه اسلامی، می‌رسد. نیای پدرش ابوالفرج از درباریان
معتد سلطان ابراهیم‌بن مسعود غزنوی (۴۲۴-۴۵۰-۴۹۲) بوده
است. وی همچنین در این کتاب سلطان محمود غزنوی، پادشاه
نامدار غزنویان را جد مادری خویش شمرده است. پدران او همه
صاحب علم و دانش و مورد احترام و تکریم امیران و سلاطین
عصر خود بوده‌اند.

مبارکشاه خود نیز در خدمت سلطان خسروملک غزنوی،
سلطان معزالدین بن سام غوری، قطب‌الدین آپیک و سلطان
ایلتمش بوده است. این پادشاه فرزند قطب‌الدین و از ملوک
هندوستان بوده است که مبارکشاه کتاب را به وی تقدیم کرده
است. سلطان شمس‌الدین ایلتمش (۶۰۷-۶۳۳) به مدت ۲۶
سال در کمال قدرت فرمانروایی کرد و از سوی المستنصر بالله

تاریخ نگاری

آثار تاریخی و متون ادبی قرن ۶ و ۷ هجری غالباً متکلفانه

کتاب مشحون از روایات و آیات متعددی است که نویسنده برای اثبات نظرات خود از آنها بهره جسته است و شاید به طور پراکنده مجموعه‌ای از اندیشه‌های اسلامی در باب جنگ و جهاد باشد.

و دارای مصنوعات ادبی است. اما آداب‌الحرب و الشجاعه، با نثری سلیس و روان و شیرین، از دیگر آثار این دوره ممتاز گشته است. این کتاب مشتمل بر داستان‌های تاریخی و ابواب و فصول خاصی است که از این لحاظ در مقایسه با سایر آثار این عصر از ویژگی خاصی برخوردار است.

سبک نگارش کتاب شباهت زیادی به تاریخ بیهقی، اثر جاویدان ابوالفضل بیهقی، دارد؛ در عین حال، سادگی عبارات آداب‌الحرب وجه تمایز آن با تاریخ بیهقی است. فخر مدبر برای اثبات نظرات خویش از زندگانی پیامبران و سلاطین نمونه‌های دلنشینی ارائه داده است که روش رایج برخی مورخین بوده است.

تصحیح کتاب

این کتاب نخستین بار در سال ۱۳۴۷ هجری قمری به ایران آمد و به کتابخانه ملی ملک منتقل شد؛ سپس، نسخ دیگری از آن با تفاوت‌های اندک یافت شد. یکی از مصححین اصلی کتاب آقای احمد سهیلی خوانساری است که به این کتاب علاقمند شد و سپس با استفاده از نسخه‌های به جای مانده به تصحیح آن همت گماشت. وی کتاب مذکور را در مهرماه ۱۳۴۶ شمسی، در اختیار انتشارات اقبال گذاشت. نسخه‌هایی که آقای سهیلی خوانساری از آن برای تصحیح کتاب استفاده کرده است، عبارتند از:

- ۱- نسخه «بت» بریتیش موزیم (British museum) که از حیث صحت ارجح است و در اواخر قرن نهم نوشته شده است؛
- ۲- نسخه «رام» در کتابخانه رامپور که در سال ۱۲۱۲، به

خط نستعلیق حافظ غلامحسین نوشته شده است؛

۳- نسخه «بن» کتابخانه بنگال که تاریخ تحریر آن مربوط به اوایل قرن دهم است؛

۴- نسخه «مد» مربوط به عبدالحسین میکده که به خط نسخ و مربوط به اواخر قرن دهم است؛

۵- نسخه «مک» مربوط به کتابخانه ملک که به خط نستعلیق است؛

۶- نسخه «سل» متعلق به آقای سهیلی خوانساری که به خط نستعلیق و مربوط به اوایل قرن یازدهم است.

مشخصات کتاب

این کتاب مفصل در ۳۴ باب تنظیم شده است؛ با نگاهی به باب‌های کتاب، جایگاه و ضرورت‌های مهم مسائل نظامی عصر نویسنده به خوبی نمایان است.

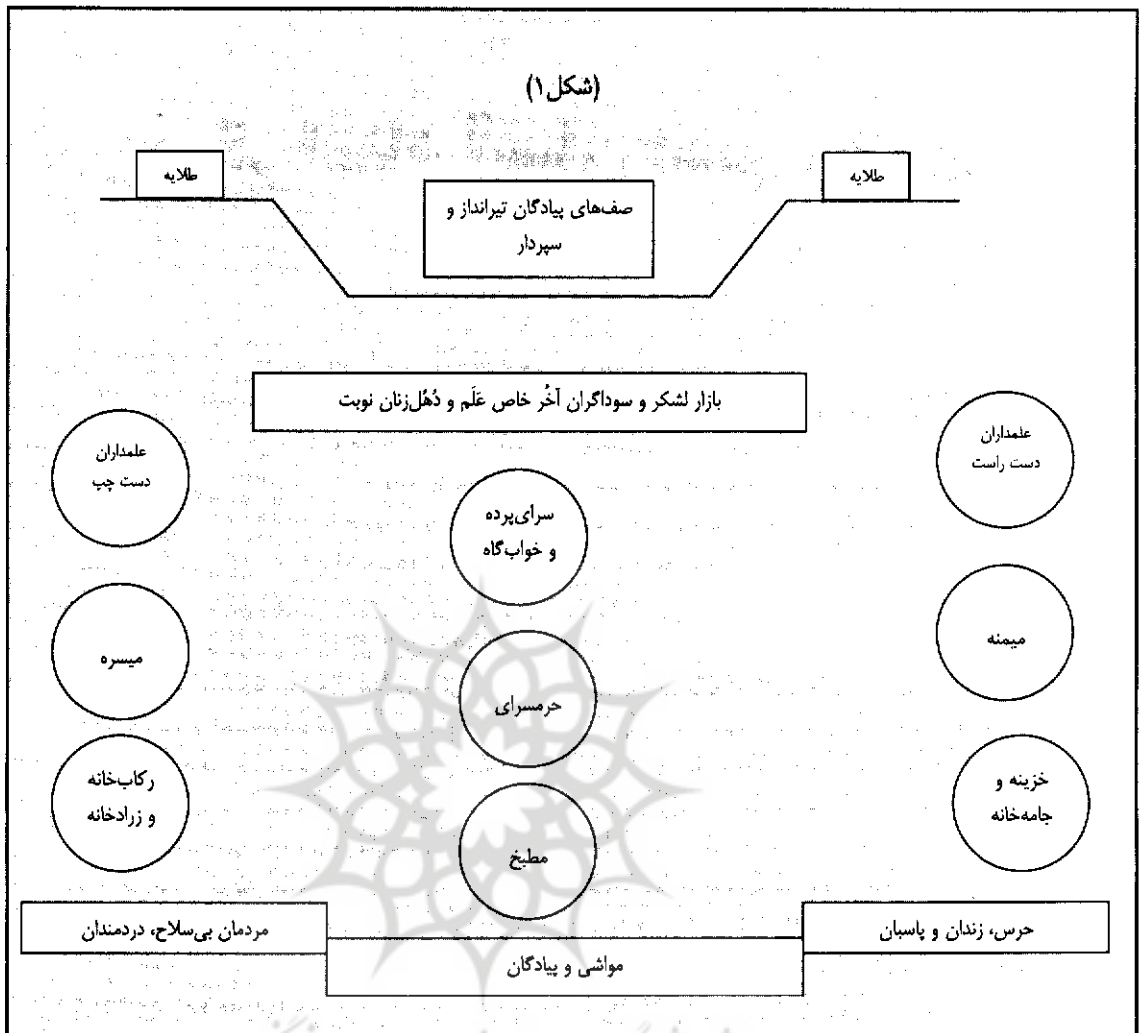
باب اول: اندر گرم و حلم و عفو پادشاهان

باب دوم: اندر نیت و عدل پادشاهان و خصال حمیده آنان

باب سوم: اندر شفقت و رحمت پادشاهان

**این کتاب نفیس به زمان تألیف محدود نشده است و به مناسبت، به
ادوار دیگری از تاریخ ایران اشاره دارد که نشانگر دست‌یابی مؤلف به
منابع بوده است**

<p>باب بیست‌وسوم: اندر فرهنگ‌ها و دانش‌های حرب و دقایق آن باب بیست‌وچهارم: اندر آنکه از سپاه حشری که از هر جای آورده باشند کاری برنیاید باب بیست‌وپنجم: اندر فضیلت غزو کردن و جهاد بر کافران و دشمنان دین باب بیست‌وششم: اندر ستدن فتنی غنیمت از لشکریان و حشم و ستدن جزیه و خراج از کافران و ذمیان باب بیست‌وهفتم: اندر جنگ و فرهنگ حصار و تدبیر و حیلت ساختن آنکه در حصار به کار آید باب بیست‌وهشتم: اندر صلاح لشکر و معونت ایشان به دعا و اشارت باب بیست‌ونهم: علامت پیروزی و ظفر در روز حرب باب سی‌ام: اندر آنچه پادشاه و لشکرش باید که حق هر یک به اندازه کردار و خدمت بشناسد و ترتیب کند و مهمل نگذارد باب سی‌ویکم: اندر آنچه لشکریان بدان سزوار عقوبت گردند باب سی‌ودوم: اندر آنچه استادان نهاده‌اند هر یکی حکمتی و فایده را باب سی‌وسوم: اندر آنچه اجل به جنگ و پرهیز پیش‌تر و پس‌تر نشود که آن را وقت معلوم است باب سی‌وچهارم: اندر پندها که پادشاه و لشکرش و لشکر و رعیت باید آن را کاربند باشد.</p> <p>همانگونه که ملاحظه می‌شود از ۳۴ باب این کتاب، ۳۷ باب مربوط به امور جنگ و لشکرکشی است و در واقع یک آیین نظامی است. نویسنده بر اساس یک نوع سلیقه خاص، در میان دیگر کتب تاریخی، دست به یک ابتکار زده است و تقریباً یک کتاب تخصصی ارائه داده است. این کتاب حاوی اطلاعات سودمندی در مسائل نظامی و لشکری مربوط به عصر خویش است. چنانچه نویسنده در صفحه ۳۳ کتاب نوشته است: «درین نوع کسی مثل این کتاب، کتابی نکرده است و چون به نظر تأمل مطالعه افتد معلوم شود که داعی خطا نگفته است و الله اعلم بالصواب.»</p>	<p>باب چهارم: اندر با خبر بودن پادشاهان از حال رعایا و ولایات باب پنجم: اندر اختیار کردن وزیر کافی و عالم و ناصح پاکدین کاردان خدای‌ترس باب ششم: اندر فرستادن رسول و تحف و هدایا و ترتیب آن باب هفتم: اندر مشورت کردن در حرب و تا ممکن شود حرب ناکردن باب هشتم: اندر خلقت و فضیلت اسپ و ثواب آن کس که او را تعهد کند. باب نهم: اندر رنگ و هیأت و عیب و علت اسپان و سواری روی ریاضت و آوردها که استادان نهاده‌اند باب دهم: اندر شناختن اسپ و دندان او و شناختن نشان‌ها که بر اسپ بود و معالجه کردن علت اسپان باب یازدهم: اندر فضیلت و خاصیت هر سلاحی و ثواب کار بستن آن‌ها باب دوازدهم: اندر عرضی کردن لشکر و ترتیب نگاهداشتن آن باب سیزدهم: اندر فرود آمدن لشکر و لشکرگاه باب چهاردهم: اندر بیرون فرستادن طلایه و جاسوسان باب پانزدهم: اندر فرستادن شبیخون که چگونه باید کرد و چه وقت و چه هنگام باب شانزدهم: اندر آنچه کمین چگونه باید کرد باب هفدهم: اندر اختیار کردن زمین مضاف و جنگ جای باب هجدهم: اندر تعبیه و راست کردن مضاف هر گروه از پادشاهان عجم و رومیان و ترکان و ملک حمیرو هندوان باب نوزدهم: اندر راست کردن صف‌های حرب و ترتیب آن باب بیستم: اندر حرب کردن و بیداری سالاران و مبارزان باب بیست‌ویکم: اندر آغاز کردن جنگ و دانستن آنکه اول رسم حرب کردن و ترتیب آن کراست باب بیست‌ودوم: اندر بیرون شدن مبارزت و چگونگی نماز کردن اندر حرب</p>
---	--

در این کتاب به طراحی‌هایی از چگونگی تاختن اسب و همچنین آرایش‌های جنگی برمی‌خوریم که به لحاظ رعایت اختصار طرح شکل‌گیری لشکر پادشاهان عجم را ارائه می‌دهیم. (شکل ۱)

هم‌چنین برای نمونه و آشنایی بیشتر با سبک و سیاق نگارش فخر مدبر (مبارکشاه) بخشی از باب پانزدهم که مربوط به اجزای شیخون علیه دشمن است، مرور می‌شود:

«بدان که شیخون بردن را دو گروه مردم باید؛ یک گروه مردمان دانا به کارزار و کار دیده و آزموده و یک گروه مردمان خردمند و هوشیار فرمان‌بردار، و شیخون به شب باید برد وقت نیم‌شب تا وقت سحرگاه، اگر بتوانند اسپان ایشان را بی‌کردن و افسارها و طولیله‌ها بریدن تا پیدا کنند و به خیمه‌ها و خرگاه‌ها برآوافتند و طناب‌ها بگسلند تا خیمه‌ها و خریشته‌ها بیافتد و کز شود و هول و ترس در لشکر افتد و پیش از کار، چند تن را درون فرستند با کاردهای تیز تا هر که پیش آید به کارد ززند و طولیله‌ها و افسارها ببرند که اگر این کار و مراد بی‌جنگ و خون‌ریزش برآید، همه مقصود حاصل شود...»

این کتاب سراسر شیرین و خواندنی از آثار مهمی است که به‌رغم قرار گرفتن در فضای ادبیات سخت و پیچیده زمانه، به سادگی قابل فهم است. این اثر، مشحون از روایات و آیات متعددی است که نویسنده برای اثبات نظرات خود از آنها بهره‌جسته است و شاید به‌طور پراکنده مجموعه‌ای از اندیشه‌های اسلامی در باب جنگ و جهاد باشد. از دیگر ارزش‌های این کتاب نفیس این است که به زمان تألیف محدود نشده است و به مناسبت، به ادوار دیگری از تاریخ ایران اشاره نموده است که نشانگر دست‌یابی مؤلف به منابع بوده است. لیکن، به دلیل مقارن بودن با دوره غزنوی، از منابع مهم این دوره به شمار می‌رود، چراکه دولت کاملاً نظامی غزنوی خود عامل مهمی در روی آوردن نویسندگان به کتب و آثار نظامی بوده است. نویسنده، به سبب مهارت بر مسائل علمی و تجربی، به ظرایف و دقائق لشکرکشی‌ها اشاره کرده است و ضمناً با تأکید به مسائل کلان نظامی، بنابر روایتی از پیامبر اسلام مبنی بر «الحرب الخدعه» همواره لشکریان را به زیرکی و تدبیر هدایت می‌کند.